

BELÂĞAT EKOLLERİ VE ANADOLU BELÂĞAT ÇALIŞMALARI

Öğr. Gör. Dr. Nasrullah HACİMÜFTÜOĞLU

''B e l â ğ a t'' ve ''B e y â n'' kelimeleri ayrı ayrı köklerden türetilmiş olmakla beraber, aralarında hiçbir fark gözetilmeden, usul ve kaideleri tekâmül etmiş ilmin adı olmada eş anlam kazandıkları görülmektedir. Aslında bu eşleşmeyi, kelimelerin lugat anlamları arasındaki yakınlık ve hatta beraberlik sağlamıştır denebilir. Meselâ birinci kelimenin köküne bağlı olarak türetilmiş olan bir çok kelimenin ortak oldukları anlamlar şöyledir: Erişmek, eriştirmek, sonuca varmak, sonuçlandırmak, zihinde oluşan bilgi hamulesini sistemli bir şekilde arzede bilme, gibi. İkinci kelimenin köküne bağlı olarak türetilmiş olan kelimelerin hemen hemen birleştikleri mânalarda şöyledir: zahir olma, zahir kılma, zekice konuşmak, gönüldeki manaları fasihçe ortaya koymak, maksadı izhar etmek, delil ile ispatlamak vs. gibi. Şu halde, delâletleri itibariyle bu iki kelime birbirine mezcedilince, burada maksadımıza uygun olan ''Zihinde oluşup açığa vurulmak istenen manânın, bilinçli ve sistemli bir tarzda karşı tarafa aktarılması'' manâsı elde edilmiş olur. Böyle bir anlam birliği hasıl olunca, belâgat ve beyânın isnanla başladığı söylenebilir. Çünkü insan, gönlünden geçen duyguları açık ve seçik bir tarzda anlatabilme melekesiyle yaratılmıştır; ''İnsanı yarattı, ona beyânı öğretti'' (er-Rahman, 55/3-4). Aristo da (mö. 384-322), teşbihli ve tasvirli konuşmaların, insanlığın ta çocukluk döneminden başladığını ve bu meziyeti sayesinde diğer hayvanlardan ayrıldığı beyân eder¹. Ne Aristo'yu ve ne de Abdulkahir el-Curcânîyi, okuması şöyle dursun, hiç isimlerini bile duymamış herhangi bir köylünün rahatça belâgat yapması, bu sanatın fitraten insanda mevcut olduğuna canlı bir delildir.

İlim olarak belâgat, şiir ve dinamik tefekkürden sonra başlamıştır. M.Ö. 5. yy. yaşamış olan Sofistler'in yanış düşüncelerini ve ibare (ifade) hatalarını tashih maksadıyla Aristo, ''Mantık'' ve ''Rhetorique=el-Hitabe''sini te'lif ettiği görülmektedir². Mantık ve Retorika, başka bir deyişle mana ve ibare...Yani, sağlıklı ve güçlü bir manayı dil kurallarına göre arzetme.. Aristo'nun bir diğer te'lifi de ''Şiir kritiği'' mahiyetindeki Poetika(=Fennü's-şî'r) adlı eseridir. Özel-

(1) bk. Poetika (Fennü's-şî'r), Arapşaya trc. Abdurrahman Bedevî, s. 12

(2) bk. İbrahim Sellâme, Belâgatü Aristo beyne'l-Arebi vel'-Yunan, s. 24 vd.

Meşârika ekolü manaya ağırlık vermekle beraber, bedîî sanatları büyük çapta ihmal ettiği söylenemez. Muhammed er-Raduyanî (H.V. asır), "Tercümanü'l-belâğa" isimli te'lifinde, farsça olarak açıklanan sadece bedîî sanatlara yer vermiştir. Harezmsahlrın en ünlü kâtibi Reşidüddin el-Vatvat (öl.573/1177) Arapça ve Farsça örneklerle süslediği "Hadâiku's-sihr fi dekaiki' şî'r" isimli eserini, keza bedîî sanatlara tahsis ettiği görülmekte ve Meşârika çevresinden olmakla beraber, Vatvat'ın bu eserinde mantık ve felsefe tesirleri görülmemektedir.

ARAP VE BÜLEĞA (Mısır, Şam ve Irak) EKOLÜ

Şairler ile yazarlar (Küttab) ın meydana getirdikleri bir ekoldür. İslâmî coğrafyanın orta bölgesinde, başka bir deyişle halis arap muntikasında meydana gelen bu ekolde, konuların tarif ve taksimlerine fazla yer verilmez. Üslûb sade ve konular kolayca anlaşılır. Çünkü kaptiplerle Şairler, garip ve mübtezel olmayan kelimeleri kullanmada en çok titizlik gösteren edebiyatçılardır. Bu ekolün te'liflerinde, Meşârika'nın zıddına, taksimat az olmakla beraber edebî örneklerin bolca yer aldığı görülmektedir. Bir veya iki satır içinde gösterilen bir kaideyi izah için, şiir ve nesirden getirilen örnekler sayfaları geçer. Meselâ bu ekolün en önde gelen simalarından İbn Mu'tez "İstiâre" veya "Cinâs"ı izah ederken, Kur'an, Hadis, Ashab'ın sözleri, eski ve yeni Şairlerin şiirlerinden bolca örnekler vererek, üstün bir edebî his ve zevk içinde konuları işlediği görülmektedir¹. el-Askerî Ebu Hilâl, konuları taksim ve tevbibde kelâm ve felsefe metodunu uygulamış ise de, tek konu için verdiği bir çok misallerle edebî ekolün önemli örneğini sergilemiştir. Abdulkahir el-Cürçânî, yukarıda sözü edilen "Esrarü'l-belağa" isimli eseri ile bu ekoldeki yerini de almış bulunmaktadır.

Bu ekolün birinci derecede liderinin "Sirrü'l-fasaha" isimli meşhur eserin sahibi İbn Sinân el-Hafacî (öl. 466/1073) olduğu söylenmektedir². el-Hafacî, lafızların fasahatına çok önem vermektedir. Müfred lafızların fasahatına verilen bu önem sebebiyle olacak ki, bu ekolün çevresinde bedîî sanatlar daha çok gelişmiştir. Meselâ aynı ekolden olan İbn Münkiz (öl. 584/1188)'in "el-Bedî' fi nakdi's-şî'r" ve İbn Ebi'l Isba' el-Mısırî'nin (öl. 654/1256) "Tahrîru't-tahbîr" ve "Bedî'ü'l-Kur'an" adlı eserleri, edebî sanatlara bu ekolün nedenli önem verdiğini gösteren önemli delillerdir. Halebli el-Hafacî'den sonra bu ekolün Orta Şarktaki en büyük temsilcisinin, Ziyâuddîn İbün'l-esîr (öl. 637/1239) olduğu görülmektedir. Bir "mukaddime" ile iki "makale"den meydana gelen³ "el-Meselû's-sair" isimli eserinin, el-Hafacî'nin kurduğu iskelet üzerinde geliştirildiği söylenebilir.

(1) bk. el-Bedî', s. 3 vd; 25 vd

(2) bk. el-Bürhan, nşr. Ahmet Matfûb, H. el-Hadisî, mukaddime, s. 10.

(3) bk. I, 37

Ekolleşmenin hızlanmasında en büyük payın, şairlerde olduğu görülüyor. Mesela Şair Ebu Temmam (öl. 231/846) ile Şair el-Buhturî (öl. 284/897) arasında yapılan mukayeselerde, birincisinin garip bir teşbih, nâdir bir mana ve hikmet yakalamak için gayret harcayıp lafız tamamen ihmal ettiği söylenirken; el-Buhturînin daha tabii, üslûbu akıcı ve lafız seçiminde daha başarılı olduğu ortaya çıkmıştır. Böylelikle Şair ve Yazarlar, ortaya çıkan bu iki üslûb çerçevesinde yürümüşlerdir¹. Yeri gelmişken şu hususa da işaret etmek lazımdır ki, Meşârika'nın lideri Abdulkahir el-Curcanî, lafız tamamen ihmal edip "var veya yok her şey mana" diyenleri de tasvip etmediği² ve böylelikle şiirde el-Buhturî'yi tercih ettiği görülmektedir.

Bu ekolün lideri olan el-Hafacî fesahatı, terkinin en küçük parçalarından, yani "ses", "harf" ve "müfret kelimeler"den başlayarak gelişen bir silsile içinde ararken³, haliyle bedîî sanatların gelişmesine de hizmet etmiş oldu. el-Hafacî'nin çağdaşı ve Meşarîkanın lideri olan Abdulkahir el-Cürcanî, terkinin parçalarına pek iltifat etmeden, tüm belâgat özelliklerini terkinde, başka bir deyişle bu özellikleri cümle tekniğinde aramıştır. Dolayısıyla eserlerinde, bedîî sanatlara pek raslanmaz. Mananın seciyesine uygun olmayan bedîî figürlerin tümüne karşıdır. Zikrettiği üç beş sanatı (Secî, Cinâs, Tıbak, Tevşih ve Reddül-acüz ales'-sadr gibi)⁴, mana ile olan inünasebetleri zımnında zikretmiştir. Fakat her iki ekolün liderlerden sonraki birinci derece temsilcileri Fahrüddin er-Razî ile İbnü'l-Esîr'in, bu ekoller arasında köprü kurdukları görülüyor. Mesela er-Razî, telhiscısı olduğu Abdulkahir'in "Nazm" nazariyesini uzun uzun müdafaa ettikten sonra, oluşturduğu yumuşak bir zeminle "harf" ve "müfret kelimeler" in meziyetlerine geçiş yaparak yaptığı izahlar esnasında, irili ufaklı altmışa yakın bedîî sanatı eserine ithal etmiştir⁵. Öte yandan İbnü'l-Esîr, fasahatı lafızlarda ve edebî sanatlarda ararken yine münasib bir geçiş yaparak, "Nazm" (=te'lif veya üslûb) belâğatının önemine ve esrarına dikkat çekerek Abdulkahir'in kullandığı örnekleri aynen naklettiği görülmektedir⁶.

(1) Şevki Zayf, el-Belâgatü Tatavvürün ve Tarih, s. 128

(2) Delailü'l-İ'caz, s. 252 vd.

(3) bk. Sırrü'l-fasaha, s. 15 v. dd.

(4) Esrarü'l-Belâğa, s. 11,20,368,371.

(5) bk. Nihayetü'l-icaz fi Dirayeti'l-İ'caz, tahk N. HACİMÜFTÜOĞLU, s. 24. vdd.

(6) bk. el-Mesclü's-sâir, I, 214; Burada üzülerek bir hususa işaret etmek istiyoruz. İbnü'l-Esîr, Abdulkahir el-Curcanî'nin kullandığı misalleri kelimesi kelimesine, aynı üslûbla naklettiği halde kaynak vermekte, bunun da ötesinde, "te'lif belâğatı"na kendisinden önce hiç bir müellifin işaret etmediğini söyleyebilmektedir. Oysa te'lif belâğatı, Abdulkahir'i dünya çapında şöhrete kavuşturan "Nazm" nazariyesinin tam kendisidir.

üzerine Sa'düddin et-Taftazanî (öl. 792/1389) tarafından "el-Mutavvel" ve "el-Muhtasar" adıyla yazılan şerhlerin Anadolu medreselerinde ders kitabı olarak takip edilmiş olması, aynı dil ile daha başka bir hayli şerh, haşiye ve ta'liklerin yazılmasına sebep olmuştur¹.

Burada bızce üzerinde durulması ve belirtilmesi gereken önemli bir husus vardır ki, oda şudur: Şerh ve haşiye adıyla yazılan bazı eserler, bu isimlerle değil de, müstakil çalışmalar olarak takdim edilmiş olsaydı, çok daha faydalı bir yol izlenmiş olacaktı. Meselâ Hasan Çelebî (öl. 886/1481)'nin "el-Mutavval" üzerine yazdığı "Haşiye"si, orijinal fikirlerle dolu olmasına rağmen, maalesef "haşiye" tabirinin donukluğu altında zayolup gitmektedir. Keza adı geçen el-İcî'nin on varak civarındaki "Telhîs"ını, Taşköprüzade (öl. 968/1560) 280 küsur sayfa içinde şerh ve izah ederek, metinde işaret dahi edilmeyen bir hayli belâgat konularına açıklık getirmesine rağmen, eserin şahsiyeti, yine maalesef "Şerh" tabirinin bıktırıcı maskesi altında ezilip yok edilmektedir. Burada tek tek tanıtmıyacağımız² diğer şerh ve haşiyeler için aynı hükmü vermemek elde değildir. Bunun yanında, belâgat ilminin girift problemlerini müstakil risalelerle izah eden, bazı önemli tartışmaları gündeme getiren ve "Telhîs"leri daha da telhîs edip sonra da şerh eden Anadolu müellifleri de az değildir. Örnek olarak bir kaç tanesine temas etmek isteriz.

"Müftüyyü's-sakaleyn" namıyla meşhur Şeyhu'l-İslâm İbn Kemâl Ahmet Şemseddin Efendi (öl. 940/1534), Dinî ve Edebî sahalardaki muğlak (kapalı) meselelerle boğuşmaktan zevk alan bir alim olarak görülmektedir. Balâgat alanında yazdığı "Üslûbu'l-Hekîm", "Telvînü'l-Hitab", "et-Teğlîb", "el-Havassu ve'l-mezâya" "Tahkîku'l-müşakele", "el-Mecâz", "İlmü'l-Maanî ve'l-Beyân", "Tahkîku İ'cazi'l-Kur'an" ve "en-Nazmu ve's-Sıyağa" gibi risaleleri³, onun girift proplemlere çözüm aramaktan ne kadar zevk aldığını ortaya koyan önemli belgelerdir. Posaya yer vermeden ilmin özüne dalan İbn Kemâl, kendi orijinal fikirlerini sergilerken, o konuda söz söyleyenleri de ihmal etmemiştir. Meselâ adı geçen son risalede "Nazm ve Sıyağat" konusunu işlerken, asırlarca belagatçıları meşgul eden Abdulkahir el-Cürcanî'nin bu isimle meşhur olan nazariyesini komprime haline getirip takdim ettiği görülmektedir. Bunu yaparken de, es-Sekkâkî, el-Kazvinî, et-Taftazanî ve Seyyid Şerif el-Cürcanî (öl. 816/1413) gibi meşhur belâgatçıları tenkit etmeden geçememiştir. Bu tenkit üslûbu, diğer risalelerin ortak karakteri mahiyetinde görülmektedir. Sekkâkî'nin adı geçen "el-Miftah"ını ten-

(1) Telhîs üzerine yazılmış şerh ve haşiyeler için bk. Keşfu'z-zunûn, I, 473, vd.

(2) Diğer Anadolu müellif ve eserleri için bk. Keşfu'z-zunûn, göst. yer; Ahmet Mustafa el-Merağî, Tarîhu ulûmil-belâğa, s. 150, 154, 161, 165, 169, 170, 171, 176, 178, 181, 182

(3) Resail Macmuası, Şahsî Ktp. yz., sözü edilen belâgat risalelerinden sadece iki tanesinin, "Tahkîku'l-müşakele" ile "Üslûbü'l-hekîm"ın basıldığı görüldüğü (bk. Resail-i İbn-i Kemal I-II, 1896)

kit ve tashîh ederek "Tağyirü'l-Miftah"¹ ve "el-Miftah" ile yukarda sözü edilen "el-İzah" isimli eserlerde yer alan şiirleri açıkladığı "Şerhu ebyatü'l-İzah ve'l-Miftah"² adlı başka eserleri de vardır.

Anadolu müelliflerinden adı geçen Taşköprüzade, "Mesalikü'l-halâs fi Me-hâliki'l-havas"³ adlı risalede önemli bir tartışmayı gündeme getirmektedir. Tartışmanın mahiyeti ve konusu şöyle: Takriben kendisinden 150 yıl önce, meşhûr hükümdar Timurlenk (öl. 1405 m.)'in huzurunda, yukarda sözü edilen iki meşhur alim Sa'düddin Taftazanî ile Seyid Şerif Cürcanî arasında bir münazara vuku bulmuştu. Konusunu "ulâike alâ hudern min Rabbihim" (el-Bakara, 2/5) ayetindeki "İsti'areler" in meydana getirdiği bu münazaranın hakemi, Nü'manüddin Ebu Abdilcebbar el-Mu'tezilî, Taftazanî'nin aleyhine hüküm vermiş ve hatta Taftazanî'nin, bu haksız mağlubiyete dayanamıyarak kısa bir zaman sonra ölümüne sebep olduğu rivayet edilmektedir.⁴ İşte Taşköprüzade, takriben birbuçuk asır sonra konuyu yeniden gündeme getirerek adeta bir mahkeme kurup sağlam gerekçelerle, Taftazanî'nin hakkını ve perestijini iade etmeye çalıştığı görülmektedir. Hiçbir inat ve ta'assuba kapılmadan, sadece hak ve hakikatı ortaya koymak için gayret hârcadığını ve bunda da muvaffak olduğunu, dikkatle tetkik edilince İlahî feyzin sadece bir kavme tahsis edilmediğinin anlaşılacağını ve eski alimlerin geçmesiyle ilmin de gömülmediğini söyleyeyerek, büyük bir güvenle konuya giriştiğini beyân etmektedir.⁵ Risalenin konu başlıkları da dikkati çekmektedir. Meselâ "Mukaddime" (öncü), "Meymene" (sağ kanat), "Meysere" (sol kanat), "Kalb" (merkez) ve "Sâka" (Öncünün zıddı, artçı) gibi fasıllarla kurduğu risalesini, adeta bir askerî tertib ve taarruz plânına benzetmektedir ki, bu da pek duyulmamış bir taksimat usulüdür.

Önce "Telhîs" yazıp, sonra da bu telhîse şerh yazan Anadolu müellifleri de vardır. Bunlardan birisi, o devrin Amasya Müftüsü Hızır b. Muhammed (öl. 1100/1688)'tir. Meselâ önce "Ünbûbü'l-belâğa fi yenbû'il-fasâha"⁶ isimli metni te'lif etmiş, sonra da "el-İfaza li Ünbûbi'l-belağa"⁷ adlı şerhini yazmıştır. Eserlerde sekkâki ve gurubunun taksimat sitili hakim ise de müellif kendi ilmi şahsiyetini ortaya koymak için önemli gayretler göstermektedir.

(1) el-Merağî, Tarihu ulûmi'l-belâğa, s. 178; TA. XXI, 481

(2) bk. Süleymaniye (Reşid ef.) Kütüp. nr. 882

(3) Şahsî Ktp. yz.

(4) bk. Keşfu'z-zunûn, II, 1663; el-Merağî Trihu ulûmi'l-belâğa, s. 158

(5) Risalenin giriş kısmında, taraflar arasındaki bu münazaraya ve hakemin tarafî tutumuna işaret edildikten sonra şöyle denmektedir: "Allahın fazl ve yardımı ile Hakk'ı batıldan ayırt ettim. Bu saygın talepte Allah'ın bana nasıl lütfettiğini gördüğünde, İlahi feyizlerin Sadece bir kavme ait olmayıp diğerlerine de şamil olduğuna sanırımki kanaat getireceksin"

(6) Bağdadî, İzahu'l-meknûn, 129; Bağdadî bu metni, Muhammed b. Cafer el-Amasi'ye isnad etmektedir ki, isabetsizdir.

(7) Şahsî Ktp., yz.; Bağdadî, Ayn. eser, I, 108.

Anadolu'da Türkçe olarak yapılan belâgat çalışmalarına gelince...

Tespitlerimize göre ilk Türkçe belâgat te'lifi, İsmail Ankaravî (öl. 1041/1631) tarafından "Miftâhu'l-belâğa ve Mısbâhu'l-fesâha" adıyla ortaya konmuştur.¹ Arapça, Farsça (genelde Mesnevî'den) ve Türkçe misallerle süslenen bu küçük eser, edebiyat yolunda açılmış olan belâgat kapılarının ilki olması hasebiyle oldukça önemlidir. Maanî ilminin yer almadığı eserin birinci bâbında "Genel kavramlar", ikinci bâbında "Beyân", üçüncü bâbında "Bedî" anlatılmış ve dördüncü bâb olarak da "İnşâ İlmi" ilâve edilmiştir.

Diyarbakir'li Sait Paşanın (öl. 1309/1891) "Mizanü'l-edeb"² adıyla yazdığı eser, belki de Türkçe olarak yazılmış belâgat eserlerinin en güzeleridir. 144 sayfalık (küçük ebat) giriş bölümünün 56 sayfasında "fesahat" ve "belâgat" kavramlarını izah etmiş, girişin geri kısmını ise muhtelif Türkçe şiirlerle tamamlamıştır. "Maanî" "Beyân" ve "Bedî" sırasıyla işlediği konularda, nazm ve nesr olarak kullandığı misallerin hepsi Türkçedir. Sait Paşa bu eserinde, "Meşarika" ve Büleğa" ekollerinin hususiyetlerini arz etmekle bir "Terkibcilik" örneği verdiği söylenebilir.

Meşhur edîb Muallim Naci (öl. 1310/1893), sözlük mahiyetinde dahi olsa, belâgat deyimlerine dair en sağlam bilgileri, özellikle Türk Edebiyatında kullanılan edebî terimleri ihtiva eden ve "İstılahat-i Edebiye"³ adıyla bilinen eserini yazmıştır. M. Naci ayrıca, "İ'caz-i Kur'an"⁴ adıyla bir başka risale de te'lif etmiştir. "Kitab-ı mukaddesimiz Kur'an-ı Kerimin İ'cazından kim bahsedebilecek?.. Sözdeki İ'cazın meratibinden habîr olan fusaha ve büleğa değil mi?.." ⁵ soru ve cevabını verdikten sonra, F. er-Razî'den sitayişle bahsedip "Fatiha" süresi tefsirinde yeralan "Fatiha süresinden istinbat olunan akli sırlar"⁶ başlıklı kısmını, aynı başlıkla terceme ederek eserine ithal ettiği görülmektedir.⁷

Önemli belâgat te'liflerinden birisi de, Ceydet Paşanın (öl. 1895 m.) "Belâgat-i Osmaniye"⁸ isimli eseridir. Sekkâkî gurubunun metoduna göre işlediği konularda, aralarında kendine ait bir hayli beyitlerin de yer aldığı hep Türkçe misaller kullanmıştır. Son kısım olan "Bedî"⁹e, "Tarih Düşürme Sanatı"¹⁰nu ilâve ederek, önceleri görülmiyen yeni bir faslı ihdas etmiştir. Edebiyat çevrelerinde

(1) Bu eser ilk kez "Tasvir-i Efkâr" matbaasında, 1284 (1867) de basılmıştır.

(2) Bu eser, 1305 (1887) de İstanbul'da basılmıştır.

(3) 1307 (1889) İstanbul

(4) Bu risale önce "Tercüman-ı Hakikat" gazetesinde makale olarak yayınlanmış, daha sonra müstakil olarak 1308 (1890) da İstanbul'da basılmıştır.

(5) Ayn. eser, s. 5

(6) er-Razî, Tefsirü'l-Kebîr, I, 179

(7) M. Naci, Ayn. eser, s. 10 vd.

(8) 1298 (1880), İstanbul

meydana getirdiği tartışmalar sebebiyle bu eserin, önemini daha da artırdığı görülmektedir¹.

Recâfzade Ekrem (ö. 1914 m.)'in te'lif ettiği "Ta'lim-i Edebiyat" isimli eserinin, o devirde yeni bir çığır başlattığı söylenebilir. Meselâ alışla gelmiş olan Sekkâkî gurubunun te'lif metoduna, yani "Maanî", "Beyân" ve "Bedî" taksimat usulüne yer verilmeden, konular arası görülen münasebet sebebiyle takdîm ve te'hirlere yapılmış, eser üstün bir edebî zevk ve üslûb ile inşa edilmiştir. Müellif, eserin tertibinde bazı Fransızca eserlere müracaat ettiğini zikrediyorsa da², bu eserlerin neler olduğuna işaret etmemektedir. Acaba bu eserler, orijinal Fransızca belâgat ilmini ihtivâ eden te'lifler midir?.. Yoksa, doğu belâgatından Fransızca'ya terceme edilmiş olan belâgat mahsülleri midir?..³ Şöyle veya böyle, her ne suret'e olursa olsun, doğu belâgatında sözü edilmiyen yeni bir şeyin ihdâs veya ithal edildiğini söylemek oldukça zordur. Yukarıda sözü edilen belâgat ekollerinin ortak karakterleri ciddi bir şekilde tetkik edilince, söz konusu eserin bu ortak karakterin bir mahsulü olduğu görülecektir. Batı yazarlarına ait bazı edebî metinlerden örnekler verilmiş olması, bir "Tanzimatçılık" vasfıdır. Belâgat, bir gramer bilgisi değildir. Zihinde oluşan mananın gramer düzenine uygun olarak aktarılmasıdır. Binaenaleyh düşünebilen her milletin gerek şiiri ve gerekse edebî nesri ile rahatça istişhad olunabilir ve bu istişhad, yani konuların izahında kullanılan misaller, ilmin karakterini etkileyemez.

Manastır'lı M. Rifat'ın te'lif ettiği "Mecami'ü'l-edeb" adlı serinin ilk dört kitabını (Usûl-ü Fesahat, Maanî, Beyân ve Bedî'i) hatırlatmadan geçemiyeceğiz. Bu eser, Sekkâkî gurubunun metodu üzere hazırlanmış ve üç dil ile, yeni Türkçe Arapça ve Farsça bol örneklerle beslenerek ineydana getirilmiş değerli bir eserdir.

Hulasa olarak denebilir ki Anadolu belâgat çalışmaları, genelde "Meşârîka" belâgat ekolünün hakim olduğu ve diğer ekollerden de rahatça istifade ettiği bir görünüm arz etmektedir. Türkçe yapılmış olan belâgat çalışmalarının bizce

(1) "Mizanü'l-belâga" ve "Sefinetü'l-belâga" isimli eserlerin sahibi Abdurrahman Süreyya (ö. 1904 m.) tarafından C. Paşanın bu eserine "Ta'likat-i belâgat-i Osmaniye" adıyla bir kritik yazılmıştır. Bir Hukuk talebesi tarafından "Halli ta'likât" adıyla A. Süreyya'ya cevap verilmiş, bu cevap aynı müellif tarafından "Tahlîl" adıyla red edilmiştir. Bu kez yine Hukuk talebelerinden bir grup (Mehmet Faik, Mahmut Esat ve Ali Sedât), "Reddi Tahlîl" adıyla karşılık vermiştir. "Edebiyat-i Osmaniye" adlı değerli eserin sahibi ve C. Paşa'nın söz konusu eserine (ilk kırk sayfasına) "Şerhu'l-belâga" adıyla şerh yazan Hacı İbrahim ef. (ö. 1889 m.)'de bu kavgada yer alarak "Temyiz-i Ta'likat" adıyla, A. Süreyya'ya sert bir cevap vermiştir. A. Süreyya "Lüzûm-ma layelzem" adlı bir makale ile itirazda bulunmuş, bu kez Mahmut Esat tarafından "İttam-i Temyiz" adlı risale ile reddedilmiştir.

(2) bk. Ta'lim-i Edebiyat, s. 13

(3) Meselâ, Mîr Şemsüddin el-Fakîr'in "Hadaiku'l-belâga" isimli eseri, müsteşrik M. Garcin De Tassy tarafından "Rhetorique Musulmanes" adıyla 1832'de Fransızcaya terceme edilmiş ve 1844'te Paris'te neşredilmiştir (bk. A.Ü.Kütüp. Fındıkoğlu, nr. 892. 7, T 27)

en önemli özelliği, "Edebiyat için Belâgat" imajını vermiş olmasıdır. "Kur'an'ın İ'câzını idrâk ve Edebiyat için belâgat" gibi ikili hedef, Ayet ve Hadislerden misaller verilmemekle, bir hedefe inhisar etmiş oldu. İslâm alemine nisbetle bu ilmin batıda daha az gelişmiş olması, öyle sanıyoruz ki bu hedefin teke münhasır kalmasından ileri gelmektedir. Her halde Kur'an'ının İ'câzı üzerinde yapılmış bulunan sayısız çalışmalar dikkati çekmiş olacak ki, İncil'in belâgatı üzerinde yeni araştırmaların yapılacağı rivayet edilmektedir¹. Anadolu belâgat çalışmalarının ölümüne terkedişi, kanımıza göre bu inhisarın sonucudur. "Ölüm" ta'biri, hiç de abartılmış bir ta'bir değildir. Zira Ahmet Reşit Rey (öl. 1956)'in 1910 tarihinde basılan "Nazariyat-ı Edebiye" isimli eserinden sonra, derli toplu te'lifin göze çarptığı söylenemez. Tahirü'l-Mevlevî (öl. 1951 m.)'nin sözlük mahiyetindeki "Edebiyat Lugatı" dışında, harf inkılâbından sonra ciddi bir belâgat çalışmasının yapıldığına henüz şahit olamadığımızı üzümlere kaydetmek isteriz.

KAYNAKLAR

ABDULKAHİR el-CÜRÇANİ: Delâilü'l-İ'câz, nşr. Mahmud M. Şakir, Kahire 1984

— : Esrarü'l-belâgat, nşr. H. Ritter, İstanbul 1954.

Ahmet Cevdet Paşa : Belâgat-ı Osmaniye, İstanbul 1298

Ahmet Emîn : Zuhru'l-İslâm, Kahire 1966, I-IV.

Ahmet Matlûb : el-Belâgatü indes-Sekkâkî, Bağdat 1964

— : el-Kazvinî ve Şuruhu't-telhîs, Bağdat, 1967

Ahmet Mustafa el-Merağî : Tarihu Ulûmi'l-belâğa, Kahire 1950.

Ankaravî İsmail Rüsûhî : Miftahu'l-belâğa ve Mısbahu'l-fesaha, İstanbul 1867

Aristo : Poetika (=Fennü's-şî'r), Arap. trc. Abdurrahman Bedevî Beyrut 1973

Bağdatlı İsmail Paşa : İzahu'l-meknûn, İstanbul 1972, I-II.

Ebu Hilâl el-Askerî : Kitabü's-sinaateyn, nşr. Ebü'l-Fazl İbrahim, Ali el-Becvî, Kahire

Emîn el-Hûlî : Dairetü'l-Maarif el-İslâmiye, IV (Belaâgat maddesi)

Encyclopedia Universalis, Fransa 1974, I-XX (Retorik maddesi)

Fahrüddin er-Razî : Nihayetü'l-İcâz fi Dirâyeti'l-İcâz, tahk. N. HACİMÜF-TÜOĞLU- Erzurum, 1987

— : Tefsirü'l-Kebîr, Kahire (birinci baskı) I-XXXII

H. Ritter : (Esrarü'l-belâğa), İngilizce giriş., İstanbul 1954.

İbrahim Sellâme : Belâgatü Aristu beyne'l-Arabi ve'l-Yunan, Kahire 1952

İbn Haldûn : Mukaddime, Beyrut

(1) bk. Encyclopedia Universalis, XIV, 236

- İbn Kemâl : Resail Mecmuası, Şahsî ktp.
- İbn Mu'tez : Kitabü'l-Bedî, I. Kratchkovsky, London 1935
- İbnü'l-Esîr Zıyâuddin : el-Meselü's-sair fi Edebi'l-kâtib ve's-şair, nşr. A. el-Hufî, B. Tabane, Kahire, I-IV
- İbn Sinaân el-Hafaci: Sirru'l-Fesaha, Beyrut 1982
- Kâtib Çelebî : Keşfu'z-zunûn, İstanbul 1971, I-II.
- Kemaleddin ez-zemlekânî : el-Bürhan, nşr. Ahmet Matlûb, H. e-Hadisî, Mukaddime, Bağdat, 1974.
- Manastırlı. M. Rifat : Mecami'u'l-edeb, İstanbul 1308
- Muallim Nâci : Istılahat-ı Edebiye, İstanbul 1889
- : İ'caz-ı Kur'an, İstanbul 1890
- Recâizade Ekrem : Ta'lim-i Edebiyât, İstanbul 1299
- Sait Paşa (Diyarbakır'lı) : Mîzanü'l-edeb, İstanbul 1887
- es-Suyûtî Celâlüddin : Hüsni'l-muhazara, Kahire 1321, I-II
- Şevkî Zayf : el-Belâgatü Tatavvürün ve Tarihü, Kahire 1965.
- Taha Hüseyin : La Rhetorique Arabe de Djahız a Abdelkahir (=el-Beyânü'l-Arabî mine'l-Cahız ilâ Abdîlkahir), Arapçaya trc. Abdulhamit el-Abdbadî, Nakdû'n-nesr, Mukaddime, Beyrut 1980
- Taşköprüzade Ahmet b. Mustafa : Mesâlikü'l-halâs fi mehâlikü'l-havas, Şahsî ktp.